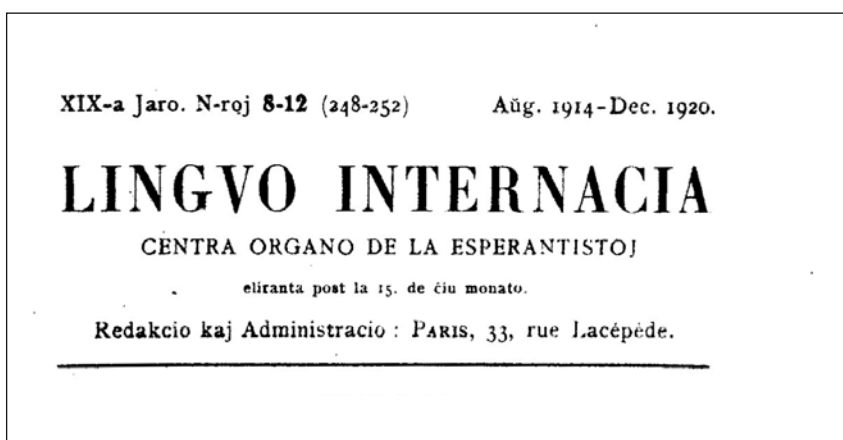

LA PREMSA EN ESPERANTO DURANT LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL

Javier Guerrero*

El juliol de 1914 *Lingvo Internacia*, la revista en esperanto més important d'aquell temps, va publicar el seu número 247. El següent, i darrer exemplar, que no va aparèixer fins al desembre de 1920, dedica el seu contingut a tota aquella època dantesca (agost de 1914 - desembre de 1920)

En aquell interval es va desenvolupar la guerra més terrorífica coneguda fins aleshores. El moviment esperantista amb prou feines va sobreviure a l'impacte de la Primera Guerra Mundial. El mateix Zamenhof, el creador de

Capçalera del darrer número de *Lingvo Internacia*.

* Javier Guerrero és traductor. Ha col·laborat amb les biblioteques esperantistes de Mojà i Subirats en la digitalització de revistes i la facilitació de l'accés en línia als seus recursos. Ha creat el web literaturamondo.org, dedicat a la revista literària en esperanto més influent nascuda en el període d'entreguerres. És autor del blog *Esperantaj Bitoj* ["bits esperantistes"], en el qual el present text va aparèixer publicat originalment el març de 2013 en quatre parts:

1. <http://enesperantujo.blogspot.com.es/2013/03/la-esperanta-gazetaro-dum-la-1.html>
2. <http://enesperantujo.blogspot.com.es/2013/03/la-esperanta-gazetaro-dum-la-1.8.html>
3. <http://enesperantujo.blogspot.com.es/2013/03/la-esperanta-gazetaro-dum-la-1.10.html>
4. <http://enesperantujo.blogspot.com.es/2013/03/la-esperanta-gazetaro-dum-la-1.17.html>

Traducció: Pere Fornells

RESUM

El Congrés Universal a París l'agost de 1914 s'havia anunciat com el més gran i reeixit de la història de l'esperanto. Tanmateix, només alguns dies abans de la seva inauguració va esclatar la Primera Guerra Mundial. Aquest article estudia, a través de les revistes esperantistes de l'època, les conseqüències devastadores que aquesta guerra va tenir per a la difusió de l'esperanto. L'autor exposa la situació de la premsa en esperanto abans de la Gran Guerra, les posicions de les publicacions en països d'ambdós costats de la contesa, l'ús de l'esperanto per a la propaganda militar, l'activitat de l'Associació Universal d'Esperanto en aquells anys, mitjançant el seu òrgan, la revista *Esperanto*, i el paper de Zamenhof. L'horitzó de la llengua internacional va enfosquir-se encara més amb la mort de Zamenhof abans de la fi de la guerra.

RESUMO

La Universala Kongreso en Parizo en aŭgusto 1914 antaŭanoncis sin kiel la plej grandan kaj sukcesan de la historio de Esperanto. Tamen, nur kelkajn tagojn antaŭ ĝia malfermiĝo, eksplodis la unua mondmilito. Tiu ĉi artikolo studas la terurajn konsekvencojn de la milito ankaŭ por la disvastigo de Esperanto kaj tion faras pere de la tiama esperanta gazetaro. La aŭtoro elmontras la situacion de la esperanta gazetaro antaŭ la mondmilito, la sintenon de esperantaj revuoj en landoj de ambaŭ flankoj dum la mondmilito, la uzadon de Esperanto por milita propagando, la agadon de UEA dum tiuj jaroj, ĉefe pere de ĝia presorgano *Esperanto*, kaj la rolon de Zamenhof. La horizonto de la lingvo internacia eĉ pli nubigis per la forpaso de Zamenhof antaŭ la fino de la mondmilito.

Capçalera de Le Monde Espérantiste.

la llengua, va morir d'una malaltia del cor l'abril de 1917 a Varsòvia, en el que en aquell moment era l'efímer regne de Polònia controlat pels alemanys.

Moltes altres revistes es van extingir per culpa del conflicte, o van deixar de publicar-se durant molts anys (per exemple, *Belga Esperantisto* va desaparèixer entre l'agost de 1914 i gener-febrer de 1921). A França, *La Revuo*, després d'haver publicat més de 6.000 pàgines, es va extingir l'agost de 1914, quan París ja era a punt per celebrar el X Congrés Universal d'Esperanto.

Al país de Zamenhof, *Pola Esperantisto* va publicar el número 87 al juliol de 1914, i va caldre esperar fins l'octubre de 1922 perquè sortís un número nou (també, per error, el 87). Precisament el darrer exemplar abans de l'esclat de la guerra tocava un tema sensible per a les revistes esperantistes de l'època. L'article principal, ubicat a la primera pàgina, es titulava "Hi hauria d'haver temes tabú per als òrgans impresos de propaganda esperantista?" [Chybczyński 1914]. Segons *Pola Esperantisto*, la revista *Esperanto*, òrgan oficial de l'Associació Universal d'Esperanto, "els membres de la qual són molt nombrosos i dispersos per tot el planeta" havia de ser, fins i tot en els seus estatuts, neutral "respecte a les religions, la política i les nacionalitats". Però quin va ser l'origen de la discussió entre *Esperanto* i *Pola Esperantisto*? El desembre de 1913, la revista *Esperanto* va publicar l'article "Apunts de la història de l'esperanto", on l'autor, Stanislas Schulhof, defensava la similitud ètnica entre els jueus de l'Imperi Rus i la "població del país". Contra aquesta idea de Schulhof, que fins i tot citava un estudi craniomètric (!) de l'antropòleg Krzywiński, va reaccionar furiosament Andrzej Niemojewski. Al maig de

1914, Niemojewski escrivia a *Pola Esperantisto* l'article "Polonesos i jueus" i es mofava del mètode de mesurar de Krzywiński:

Si mitjançant aquest mètode algú hagués d'esbrinar, per exemple, quina és la diferència entre un barriol de cervesa i un de vi, mesuraria la quantitat de líquid en tots dos contenidors i de la semblança de la mesura en deduiria la semblança del contingut, evitant amb un gran esforç, per dir-ho d'alguna manera, el "mètode del tast". [Niemojewski, 1914a]

I tot seguit criticava els costums dels jueus:

Són el paradís més gran de la cultura gràcies als seus costums, adquirits tot sovint en temps prehistòrics, com ara la circumcisió, que encara avui dia es practica de vegades amb una pedra esmolada, [...] com el ritual del bany femení de cada mes, com el salt a la lluna en el seu primer quart amb una pregària especial, com la descàrrega dels pecats de la butxaca sobre l'aigua... [Niemojewski, 1914a]

L'article de Niemojewski va aparèixer a la secció "Tribuna lliure", però la presentació de l'autor deixava ben clar el suport de *Pola Esperantisto*. L'autor de l'article era un "destacat lliurepensador polonès", i els seus "escrits científics" (*Déu-Jesús* i *Astrologia cristiana*) eren coneguts a l'estranger gràcies a la seva publicació en alemany. A la presentació de l'article, *Pola Esperantisto* també parla del Talmud com "aquest llibre terrorífic de supersticions i odi contra tot allò que no és jueu".

Com era d'esperar, després de l'article "Polonesos i jueus", *Pola Esperantisto* "va rebre algunes protestes, naturalment només de jueus" ["Al samideanoj", 1914].

L'article antisemita de Niemojewski també va tenir impacte entre els esperantistes de fora de Polònia. El redactor de *Le Monde Espérantiste*, A. Fréchas, va reaccionar amb "Vergonya de *Pola Esperantisto*", principalment contra el seu col·lega Czerwiński, "un ximple perillós engegat d'odi tribal a qui els esperantistes de tot arreu li haurien d'assenyalar el seu mal gust". A la mateixa pàgina el varsovià Lonkopolański [Wiesenfeld-Łakopolański] demana que els "esperantistes, jueus o no, bombardegin el redactor de *Pola Esperantisto*" amb un "crit de dolor". La resposta de Niemojewski [1914b], i de *Pola Esperantisto* en general, encara va encendre més la disputa.

Aquest era l'ambient, ben contrari a les idees de Zamenhof, a les revistes esperantistes europees, i la idea que hi havia pel que fa als "temes tabú per als òrgans impresos de propaganda esperantista" quan l'assassinat de l'arxiduc Francesc Ferran va encendre la metxa de la Primera Guerra Mundial.

INTERNACIA BULTENO (1914-1918)

El dia 1 de novembre de 1914 va néixer una revista en esperanto diferent del que era habitual. La revista era "enviada de franc als interessats i a revistes dels països no germànics" i tenia com a finalitat informar sobre la guerra segons el punt de vista oficial del govern alemany. El butlletí va estar, des de bon començament, ple d'il·lustracions, i redactat amb bon estil per Friedrich Ellersiek (1880-1959), un editor important que en aquella època també era redactor de *Germana Esperantisto*. Sota la capçalera s'explicava en alemany, anglès, francès, italià i castellà, que *l'Internacia Bulteno* es publicava només en esperanto per evitar de traduir el contingut en diverses llengües.

L'editor deixava ben clar, a la primera pàgina, l'objectiu del "butlletí quinzenal d'informació sobre la guerra":

El nostre primer i més important objectiu és defensar Alemanya i Àustria-Hongria contra les mentides i calúmnies que els seus adversaris propaguen

Internacia Bulteno

Duonmonata informilo pri la milito

La Bulteno estas senpage sendata al interesuloj kaj gazetoj en ekstergermanaj landoj. En Germanujo kaj Aŭstrio-Hungarujo ĝi estas abonebila por 4 M (24 numeroj); unu numero kostas 20 Pf.

Zur Vermeidung der Herausgabe in mehreren Sprachen erscheint dieses Blatt nur in der neutralen Welt-hilfssprache Esperanto. Dolmetscher für diese Sprache gibt es in jedem größeren Orte aller Kulturländer.

To avoid the edition in different languages, this bulletin appears only in the neutral universal auxiliary language of "Esperanto". There are interpreters for this language in every place of any importance in the whole civilized world.

Pour éviter l'édition dans plusieurs langues, ce bulletin ne paraît qu'en «Esperanto», langue auxiliaire universelle neutre. Des interprètes de cette langue se trouvent dans toutes les places de quelque importance de tous les pays civilisés.

Per evitare l'edizione in più lingue, questo giornale verrà pubblicato nei paesi neutrali in lingua «Esperanto». Interpreti per questa lingua si trovano facilmente nelle città di qualuno importanza dei paesi civili.

Con et fin de extender la publicación en mudros idiomas aparece esta hoja solamente en los países neutrales en el nuevo lenguaje «Esperanto». En todas las ciudades de alguna importancia de los países cultos, hay intérpretes para este idioma.

Redakcio: Friedrich Ellersiek, Berlin S 59, Wissmannstrasse 46
Administracio: Esperanto-Zentrale, Dresden-A. 1, Struvestr. 40

Noj 1—3

1 a de Novembro

1914

Enhavo: Kion ni volas — La radikoj de la milito — Anglujo deziras la militon — Anglujo kiel protektanto de neŭtralaj ŝtatoj — La germana imperiestro al prezidanto Wilson — La imperia kanceliero von Bethmann-Hollweg al Ameriko — La stato de Belgujo komence de Septembro — La tragedio de Loewen — La vero pri Loewen — La kanonpafado sur la katedralo de Reims — La katedralo kiel artilleria apogilo — „Times“ kontraŭ „Times“ — Milita kroniko — Diversajoj — Diversaj bildoj intermetitaj

Capçalera del primer número d'Internacia Bulteno.

La unua diserva aŭtomobilo en la germana armeo
La bildo montras la malfermitan altaron; maldekstre apud ĝi staras ĉefepiskopo
D-vr. von Hartmann, el Kŝln.

El cotxe-capella de l'exèrcit alemany. Les imatges també servien per ensenyar les bones accions de la soldadesca alemanyana.

sobre l'estat de l'economia i les accions de guerra dels dos estats. Alemanya, principalment, és l'objectiu dels atacs més deshonestos provinents no tan sols de mals periodistes, sinó fins i tot d'institucions oficials. Volem informar els països neutrals –i si pot ser també els enemics– sobre la veritat, perquè sàpiguen de quina manera es vol desacreditar els alemanys i els seus països. [“Kion ni volas” 1914: 1]

També sobre el moviment esperantista i l'ús de l'esperanto:

Està força ben organitzat, i té membres a totes les nacions cultes del món, de tal manera que la informació escrita en esperanto es pot difondre fàcilment no tan sols als països neutrals, sinó també als que participen a la guerra. Aquesta darrera circumstància no existeix en cap altra organització, almenys no en un nivell tan alt com en l'esperantisme. I és per això que, considerant les circumstàncies favorables, hem decidit fer servir la llengua internacional neutral esperanto també per a la informació sobre la guerra. El públic a qui podem enviar el nostre butlletí no té límits. Si el receptor és esperantista, millor; si no domina l'esperanto, en qualsevol lloc una mica important hi trobarà esperantistes que, voluntàriament, li traduiran el contingut del butlletí. [“Kion ni volas” 1914: 2]

La revista va difondre la crònica de la guerra, però el seu objectiu principal era contrarestar la propaganda anglesa, francesa i russa sobre la crueltat dels alemanys: ús d'algunes armes, maltractament als presoners de guerra, destrucció d'obres d'art valuoses... Així, paraules com *mentida*, *calúnnia* o *engany* eren de les que es repetien més sovint.

Un altre objectiu era criticar les males accions dels adversaris, com per exemple l'ús d'escuts humans.

El principal exemple de salvatgisme bèl·lic el van donar els russos en una batalla a prop de Tomaszów, a la Polònia russa: van col·locar davant seu habitants polonesos com a escuts humans, per dificultar d'aquesta manera els trets dels alemanys. [“Rusa barbareco” 1914]

Per a aquest objectiu no hi mancaven els diners, potser perquè, com comentava el *Daily Chronicle* anglès:

L'esperanto ha guanyat un nou deixeble. És la captura més gran que aquesta llengua internacional, fins ara l'afició d'un grup de pacifistes i entusiastes similars,

ha fet fins ara. Perquè el nou deixeble és el govern alemany mateix. [German Government ... 1914: 11]

Fa cent anys, *Internacia Bulteno* ja va demostrar la importància de la propaganda de guerra i de les fotografies manipulades (abans de l'existència d'eines com Photoshop).

Mai abans s'havia fet servir la llengua de Zamenhof d'una manera tan àmplia per a un objectiu diferent al de la mateixa difusió de la llengua, encara menys per a un objectiu tan allunyat de la “interna ideo” (malgrat que els militars van tenir un paper important en els primers temps de l'esperanto en països com Espanya i França).

**Fa cent anys,
Internacia Bulteno
ja va demostrar la
importància de la
propaganda de guerra
i de les fotografies
manipulades**

La primera pàgina del conte original a Strand Magazine, número 283 (juliol de 1914). Que potser la il·lustració de Hodgson va ser un mal auguri de l'enfonsament del vaixell de vapor Lusitània?

Peces literàries de mal auguri

Però a l'*Internacia Bulteno* la crònica militar no ho era tot. A l'abril de 1915, va començar a publicar-se la secció "Literatura parto" i, curiosament, la primera obra que hi va aparèixer no era de cap autor alemany, sinó de l'escriptor anglès Arthur Conan Doyle. La redacció va traduir de l'anglès el conte com "La caiguda d'Anglaterra, diari del capità Sírius" ("La subigo de Anglujo, taglibro de ŝipestro Sírius"). Amb aquest conte, *Internacia Bulteno* pretenia denunciar la propensió bèl·lica dels anglesos, i demostrar que "l'autor ara no té vergonya d'insultar i calumniar públicament Alemanya, on les seves obres s'havien venut i molt, de tal manera que la seva baixesa supera tot el que es podia esperar d'un adversari educat". El conte havia aparegut primerament en anglès a la

revista *Strand Magazine* al número de juliol de 1914, és a dir, només uns dies abans de l'esclat de la guerra, amb el títol "Danger! Being the log of captain Sirius".

Des de la seva participació en una trobada automobilística internacional organitzada pel príncep Enric de Prússia, el cèlebre pare de Sherlock Holmes (les històries de crims del qual també van aparèixer primer de tot al *Strand Magazine*) estava convençut que la guerra era inevitable. El text de Conan Doyle sobre submarins i la il·lustració d'Edward S. Hodgson van anticipar, com un mal auguri, la guerra marítima i l'enfonsament del vaixell *Lusitania*. El subsegüent "intercanvi de missatges sobre l'afer Lusitania", que gairebé va provocar l'entrada dels Estats Units a la guerra ja l'any 1915, també es pot llegir a *Internacia Bulteno*.

Entre gener de 1918 i gener de 1919 *Internacia Bulteno* també va publicar la "novella de crims internacional" *Pro kio?*, escrita per Argus, pseudònim de l'editor Ellersiek. L'any 1920 el text es va publicar en forma de llibre, i l'editorial Mondial el va reeditar l'any 2008. Encara es pot comprar en alguns distribuïdors de llibres en esperanto.

Internacia Bulteno va publicar un total de 60 números (4 volums, 1.588 pàgines) en format 22x14 centímetres entre novembre de 1914 i gener de 1919. Durant la guerra va publicar alguns afegits a la revista com ara un "Àlbum sobre les presons de guerra alemanyes", "Picota" o "La batalla final". Els alemanys també van publicar els "fulls grocs", informes d'una pàgina sobre la guerra, i el document de 36 pàgines "La veritat sobre la guerra".

LES REVISTES EN ESPERANTO ALS PAÏSOS DE LA TRIPLE ENTESA I ALIATS POSTERIORIS

Al contrari del que va passar a França i a Bèlgica, el desenvolupament de la guerra va permetre que *The British Esperantist* es seguís publicant a Anglaterra. Un informe del Setè Congrés Britànic a Sheffield i l'anunci de la reunió de l'associació "Paco per Esperanto" en l'imminent Congrés Universal de París ocupaven les primeres pàgines de *The British Esperantist* al juliol de 1914. Tanmateix, ben aviat, tot va canviar. El número de setembre començava així:

Després de l'aparició del nostre darrer número, d'un cel aparentment blau va esclatar la tempesta política més terrorífica que el món hagi experimentat mai. Tot Europa, de sobte, va trontollar a causa de la guerra, que ara mateix sacseja els fonaments de la nostra civilització, no tan sols als països on els exèrcits lluiten amb fúria, sinó també als països allunyats de l'escena bèl·lica. ["Milito" 1914]

La distribució dels *flavaj flugfolioj* ["fulls grocs"] alemanys amb informació sobre la guerra van provocar al Regne Unit un debat sobre la neutralitat de la llengua internacional. Harold Broolingboke Mudie (1880–1916), president de la Brita Esperanto-Asocio, es va allistar a l'exèrcit i va defensar l'ús de l'esperanto a la guerra.

Tan bon punt vaig rebre el primer full groc, vaig escriure [...] per proposar la

redacció de fulletons o resums del “Llibre Blanc” per a la seva difusió internacional [...] Protesto contra la protesta sobre l’ús de l’esperanto per difondre informació oficial. Si la nostra llengua no s’ha de fer servir per a això o per a qualsevol altra comunicació, de debò que no entenc quina és la seva utilitat [...] i si algú creu ingènua-ment que la nostra llengua existeix només per difondre informació que complagui a tots els esperantistes del món, no podré estar-hi d’acord. [...] Totes les idees noves [...] s’apliquen primerament a les necessi-tats militars. [Mudie 1914: 205–206]

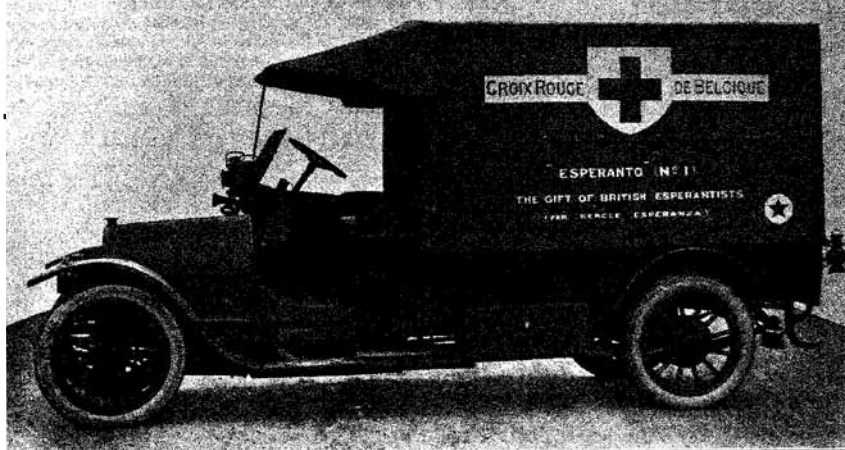
També al novembre de 1914, John Merchant va proposar recollectar 400 lliures per comprar un cotxe i donar-lo a la Creu Roja. Els esperantistes britànics van reunir els diners ben aviat, i l’ambulància “Esperanto núm 1” es va posar al servei de la Creu Roja belga.

El dia 1 de maig de 1915 Frank H. Sweet va embarcar a Nova York per participar al 8è Congrés Britànic, a Bath. El seu vaixell era “el vaixell de vapor més gran i ràpid que viatja entre els Estats Units i Anglaterra”. Tanmateix, el *Lusitania* mai no va arribar al port de Liverpool. El 7 de maig, un torpede alemany el va colpejar, i ràpidament es va inclinar cap a l’esquerra i es va enfonsar a prop de la costa irlandesa. Avui dia sabem que, a més a més dels passatgers, transportava una gran quantitat de munició de rifle, però la discussió sobre si era o no un objectiu militar legítim va començar ben aviat a tot el món i també a les revistes esperantistes. Al naufragi hi van morir 1.198 persones. Entre els 761 supervivents hi havia l’esperantista Frank H. Sweet, que va assolir el seu “objectiu principal”, és a dir, el 8è Congrés Britànic de Bath. En un article de tres pàgines al número d’agost de 1915 de *The British Esperantist*, Sweet explicava els esdeveniments. L'article “En l’enfonsament del *Lusitania*” acaba així:

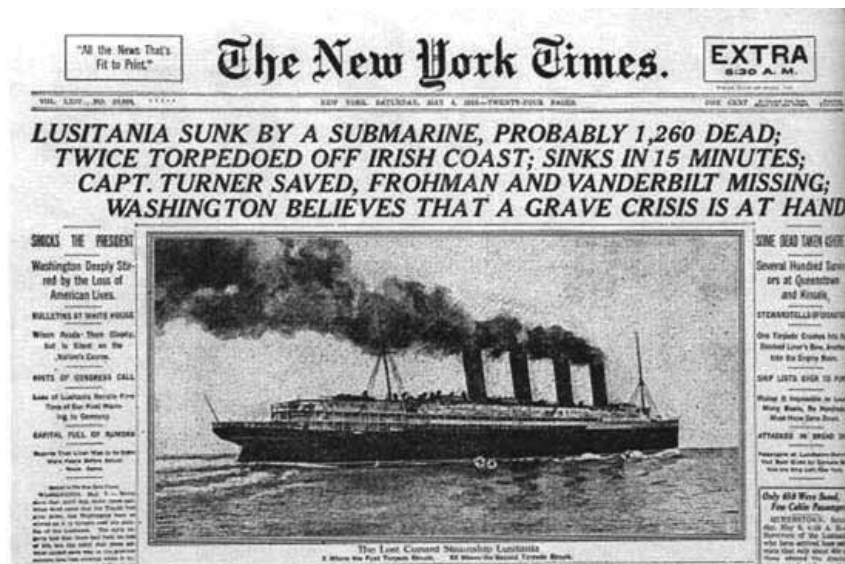
Si algun peix curiós s’endinsa al *Lusitania* llegirà, en un cartell clavat a la porta d’una cabina, “Aquí es parla esperanto”. [Sweet 1915: 149]

Sweet finalment va participar a la guerra, i extractes d’una carta seva van aparèixer a *The British Esperantist* al novembre de 1917 amb el títol “Des de la trinxera” [Sweet 1917].

Les notícies dels esperantistes belgues ocupaven força sovint les pàgines de *The British Esperantist*. Gràcies als esforços de Paul Blaise, professor de la universitat de Lovaina que vivia a Londres, es va organitzar un congrés belga a Bath el 1915 coincidint amb el brità-

Ambulància Esperanto, donació dels esperantistes britànics

El naufragi del *Lusitania* al NY Times

nic. Menys habitual era trobar a la revista dels esperantistes britànics, durant la guerra, petits articles de *Germana Esperantisto*. Això ho va aconseguir el relat d’un capità alemany anomenat per la inicial “G.” sobre l’estada “a la llar del doctor Zamenhof” al carrer Królewaska 41 de Varsòvia.

L’any passat la guerra no em va deixar conèixer el mestre a París, vaig fugir cap a l’orient sota l’enseny de l’emperador. I ara la mateixa guerra m’ha donat la felicitat d’estar cara a cara amb el mestre, no només amb l’assistència de molta gent, sinó essent el seu convidat. Així que tots els fets tenen dues cares, fins i tot la guerra. [“En la hejmo de D-ro Zamenhof” 1915: 201]

A Rússia *La Ondo de Esperanto*, llançada l’any 1909, es va publicar fins al maig de 1917 (és a dir, entre la revolució de febrer i la d’octubre). El darrer número informava sobre la manifestació de l’1 de maig.

El dia 1 de maig un grup de treballadors va participar a la manifestació solemne amb què els treballadors lliures russos celebraven aquest dia. Sobre l’estandard

Les notícies dels esperantistes belgues ocupaven força sovint les pàgines de The British Esperantist

Al X Congrés Universal, a París, s’hi esperaven 3.700 assistents, però la guerra ho va impedir

vermell s'hi havia pintat un quadrat blanc amb un estel verd de cinc puntes, i s'hi havia escrit la divisa: "Proletaris del món sencer, uni-vos! La llengua internacional esperanto farà més forta la nostra unió a la Internacional" [Esperanto en Ruslando 1917]

La Ondo de Esperanto va reaparèixer l'any 1991, poc abans de la caiguda de la Unió Soviètica.

Amerika Esperantisto, on l'anglès hi tenia un paper important, es va seguir publicant durant la guerra. Estats Units no es va incorporar al camp de batalla fins l'abril de 1917, però com és natural abans d'aquesta data ja es parlava de la guerra a les seves pàgines. El gener de 1914 ja hi apareixia la "Carta des d'Europa" del "nostre corresponsal Privat" [Edmond Privat]. A l'article, Privat informava sobre el premi Nobel de medicina atorgat a "l'esperantista francès Professor Charles Richet, fisiòleg reconegut i pacifista sincer". Ja l'any 1911 el premi de la pau l'havia guanyat l'alemany-austriac Alfred Fried "pel seu servei destacat al moviment pacifista mitjançant escrits i una propaganda entusiasta, sobretot entre periodistes" i l'any 1913 ho va fer un altre esperantista, Henri Lafontaine, senador belga i president del comitè internacional de l'Oficina per a la Pau a Berna. Privat es preguntava quan guanyaria el premi Zamenhof. Al mateix article, ja analitza l'assumpte de "les relacions franco-alemanyes i l'esperantisme" i esmenta la "por d'una guerra propera".

Al X Congrés Universal, a París, s'hi esperaven 3.700 assistents, però la guerra ho va impedir. L'any 1915, l'XI Congrés Universal es va celebrar a San Francisco (Estats Units) i *Amerika Esperantisto* en va informar. Només 163 congressistes de 16 països van participar en el Congrés Universal menys nombrós que hi ha hagut. Després, els congressos internacionals es van interrompre fins l'any 1920.

REVISTES EN ESPERANTO EN PAÏSOS NEUTRALS

Als països involucrats en un o altre bàndol només algunes revistes en esperanto van seguir publicant-se. Segons la revista *Esperanto*:

La majoria de les revistes esperantistes han interromput la seva aparició.

Kataluna Esperantisto, any VII, núm. 69-70 (novembre-desembre 1916)

Capçalera del primer número de Hispana Esperantisto (gener de 1917)

En el que portem de guerra només hem vist aparèixer aquestes: *British Esperantist*, *Germana Esperantisto*, *German-Aŭstria Esperantisto*, *Holanda Pioniro*, *Ondo de Esperanto*, *La Espero* (Noruega), *Vegetarano*. ["Tra la gazetaro" 1915]

A les publicacions esmentades per l'òrgan oficial de l'Associació Universal d'Esperanto, s'hi ha d'afegir com a mínim *Kataluna Esperantisto*, revista de l'actiu moviment esperantista català. Tot i que el govern espanyol no va prendre part a la guerra, Frederic Pujulà –el director de nacionalitat francesa de *Kataluna Esperantisto*, "que va viatjar a França amb motiu del desè congrés"– va ser mobilitzat per l'exèrcit francès ja a l'agost de 1914. La revista catalana va aparèixer sense interrupció fins al final de la seva primera època, a l'abril de 1917.

Després de la desaparició de *La Suno Hispana* i *Portugala Revuo* l'any 1914, *Kataluna Esperantisto* era l'única publicació en esperanto a la Península Ibèrica. Tot i que l'any 1916 va esdevenir també l'òrgan de la Baska Esperanta Federacio i posteriorment de l'Aragona Esperantista Federacio, els esforços per unificar els esperantistes ibèrics (més endavant només els espanyols) mitjançant una confederació no van acabar de tenir èxit.

El juny de 1916 es va organitzar el primer congrés de la Confederació Esperantista Espanyola (conjuntament amb el 5è congrés català), però el moviment esperantista ja estava dividit. Aviat es va fundar a Madrid la Zamenhofa Federacio, "de tots els grups, societats esperantistes i esperantistes aïllats de les dues Castelles, Extremadura, Múrcia, Galícia, Astúries, Navarra i els arxipèlags balear i canari"

[“Regularo...” 1917], i el gener de 1917 es va començar a publicar *Hispana Esperantisto*. Julio Mangada en va ser el cap de redacció (tot i que no hi apareix cap nom de director) fins al febrer de 1923 (en total 868 pàgines).

Però, naturalment, la revista esperantista més important publicada en un país neutral era *Esperanto*, l'òrgan oficial de l'Associació Universal d'Esperanto, que llavors es publicava a Ginebra sota la direcció d'Hector Hodler (1887–1920). El maig de 1914, en ple ambient prebèl·lic, a la secció “Actualitats” va començar a publicar-se “La pau: la vols?”, un article de F. Brossier, “estudi original sobre la qüestió de la pau, que tractarà successivament aquests punts: Aturar la carrera armamentista. Desarmament. Disminució dels exèrcits. Antimilitarisme. Arbitratge sense excepcions. Federació.” Es van arribar a publicar cinc parts de la sèrie d'articles, la darrera al número del 20 de juliol de 1914 sota l'anunci als lectors del retard en la sortida del proper número.

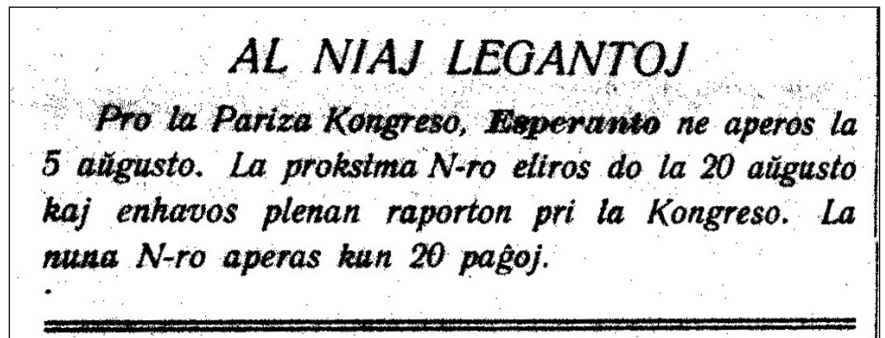
El retard va ser més gran i la seva causa, malauradament, no va ser el X Congrés Universal. Fins al gener de 1915 *Esperanto* no va tornar a aparèixer, com a revista mensual.

Vam pensar que, en aquestes circumstàncies, la nostra associació podia fer un paper útil, i vam fer el possible per a això, participant també en el moviment, extraordinari, que intenta alleugerir el patiment causat per la guerra. No volem, ni hem d'oblidar, especialment en la tristesa, la solidaritat que lliga els membres de la nostra associació i el deure d'ajuda mútua que comporta. [“Al niaj legantoj” 1915]

Les ressenyes habituals sobre les activitats esperantistes a diversos països no es van aturar, però van cedir part del seu espai a seccions noves com ara “Els nostres morts” o “Esperantistes presoners de guerra”.

L'article “La pau: la vols?” va quedar interromput i les “Actualitats” van ser escrites per Hector Hodler, que va prendre les regnes de la revista personalment. Els temes més sensibles (per exemple “Sobre el paper de l'Associació Universal d'Esperanto durant i després de la guerra”) eren possiblement els que tractava Théophile Cart a la seva secció “Carta de l'home de la barba blanca”.

Les nostres associacions nacionals són “nacionals”, oi? Per tant sembla evi-

Esperanto, any XI, núm. 172 (13) (20-7-1914), p. 197

dent que no hi ha motiu perquè se'ls vulgui refusar el dret de defensar el punt de vista de la nació i d'esforçar-se per aconseguir que aquest punt de vista sigui acceptat pels països neutrals. Per a elles això potser no és un deure absolut, però certament sí que és un dret absolut. [Cart 1915: 32]

Una altra causa que va rebre el suport de la revista *Esperanto* va ser l'activitat de l'oficina suïssa per a la repatriació dels presoners de guerra, dirigida pel Dr. E. Raethisberger (el seu estudi “Les víctimes de la guerra” va aparèixer de manera seriada), o també la distribució de propaganda i llibres d'aprenentatge d'esperanto entre els presoners.

Zamenhof a les revistes esperantistes durant la guerra

L'1 d'agost de 1914 Zamenhof i la seva dona van arribar a Colònia, i allà van rebre la notícia de la proclamació de “l'estat de preguerra”. *Germana Esperantisto* ho explicava així:

Sense demora van viatjar de nou cap a l'orient, per mirar d'arribar encara a temps a la frontera russa. Ja havien assolit la frontera, però el tren que els podia portar a Rússia ja no va anar més enllà. Així que van tornar a Berlín, i des d'allà per Dinamarca, Suècia i Finlàndia van arribar a Sant Petersburg; a finals d'agost es trobaven encara en aquesta ciutat. Si van aconseguir arribar a Varsòvia o encara són en un altre lloc, no se sap del cert, però gràcies a l'amable intermediació de la senyoreta Noll de Copenhaguen sabem, com a mínim, que fa un parell de mesos els senyors Zamenhof estaven prou bé, dins de les circumstàncies. Han fet un viatge

llarg i molt desagradable. Van estar quinze dies en camí, i com que per la rapidesa del transbordament a Berlín no van poder endur-se el seu equipatge, no han tingut ni roba interior en tot el viatge. El seu equipatge encara és a l'estació Friedrichstrasse de Berlín. A l'oficina de trameses van obrir les maletes, i en trobar-hi entre altres coses llibres d'esperanto, van arribar a la conclusió que eren del creador de l'esperanto! L'oficina en va informar el sotasignat i li va demanar, mitjançant l'ajuda d'un esperantista d'algun país neutral, de fer arribar el bitllet de l'equipatge del Dr. Zamenhof, perquè algú li pugui fer arribar en mà les maletes i es puguin conservar fins després de la guerra. Fins ara no ha estat possible rebre els papers, i l'equipatge encara és al dipòsit de l'estació. Però l'assumpte de l'equipatge no és tan important, el que compta és que els senyors Zamenhof es troben bé i fora del perill de la guerra. Els desitgem el millor! Estarem agraïts si algú ens pot donar alguna certesa respecte on són ara el nostre mestre i la seva benvolguda senyora. [“La vojaĝo...” 1914].

La desaparició de *La Revuo* va ser un cop dur, no només per a l'esperantisme, sinó també per a la situació financera de Zamenhof. La manca d'ingressos el va obligar a proposar la venda dels drets d'autor de totes les seves obres.

I també el va obligar a buscar un nou editor per al seu projecte de traducció.

El 22 de novembre de 1914 en Zamenhof va patir un atac de cor i el doctor Kunig li va ordenar de fer llit. Posteriorment només treballava a la seva consulta oftalmològica durant dues hores a les tardes, i la major part del seu temps lliu-

Grava !

Pro kelkaj cirkonstancoj (kiuj havas karakteron pure personan kaj neniom concernas la sorton de nia lingvo) mi deziras vendi por ĉiam la aŭtorajn rajtojn pri ĉiuj miaj verkoj (kompreneble nur en tiu grado, en kiu il estas mia propraĵo). Kiu deziras aĉeti, volu sin turni al mi.

L. L. ZAMENHOF,
Varsovio, str. Królewska, No. 41.

Julio 15, 1915.
(Komunikaĵojn oni povas adresi al B.E.A., kiu transsendos ilin tuj kiam eble).

The British Esperantist, Vol. XI, núm. 129 (setembre 1915), p. 165

re el va dedicar a la traducció de l'Antic Testament. Els avançaments de la publicació de la Bíblia es poden llegir, principalment, a *The British Esperantist*, però finalment la traducció completa en esperanto no es va publicar fins l'any 1931. Sobre l'objectiu principal de Zamenhof en aquell temps, el seu afany per l'*humanitarisme* ("homaranismo"), no se'n pot llegir gairebé res a les publicacions en esperanto.

Després del seu retorn a Varsòvia, no hi ha gaires notícies de Zamenhof a les revistes esperantistes. Tan sols l'article citat del capità alemany G. (el setembre de 1915) i el de la visita d'Edmond Privat a la casa del carrer Królewska el desembre de 1916.

Naturalment, el traspàs de Zamenhof l'abril de 1917 va omplir les pàgines de les revistes esperantistes. *Esperanto* va publicar immediatament nou pàgines sobre la vida i l'obra del "Mestre".

El darrer article important de Zamenhof va aparèixer el 1915. El va publicar *The British Esperantist* (març de 1915) en la seva versió original i en anglès, i tot seguit el van reproduir *Esperanto* (abril) i altres revistes com *Kataluna Esperantisto* (maig). Com sempre, el que més preocupava a en Zamenhof era el futur.

DESPRÉS DE LA GRAN GUERRA¹

Crida als diplomàtics

Del Dr. L. L. Zamenhof

(Altres revistes: si us plau, reproduïu-ho)

Una guerra terrible ha atrapat ara gairebé tot Europa. Quan s'acabi la carnisseria de masses que deshonra d'una manera tan gran el món civilitzat, es reuniran els diplomàtics i procuraran reordenar les relacions entre els pobles. A vosaltres, els futurs ordenadors, em dirigeixo ara.

Quan us reuniu després de la guerra més exterminadora que la història ha conegut mai, tindreu davant vostre una tasca

1 Una traducció al català parcial d'aquesta Crida es troba en el llibre *Zamenhof, autor de l'esperanto* de Marjorie Boulton (*El Llamp*, 1987), trad. Jordi Carbonell i Pinyol (*Nota del trad.*)

Alvokoj

Mi serĉas eldoniston!

Mi dezirus komenci sisteman tradukadon de diversaj plej famaj verkoj el la tutmonda literaturo. Sed bedaŭrinde mia financa situacio ne permesas al mi entrepreni tian laboron proprarimede; tial mi serĉas ian bonhavan eldoniston, kiu volus preni sur sin tiun entreprenon. Kiu havas la intencan, preni sur sin tiun aferon, volu min sciigi, en kia formo kaj sub kiaj kondiĉoj li dezirus tion fari.

L. L. Zamenhof,
41, str. Królewska, Varsovio.

Esperanto, any XIII, núm. 195 (11) (5-11-1916), p. 131

Esperanto, any XIV, núm. 201 (5) (5-5-1917)
XIV^a jaro, N° 201 (5) • Monata • 5 majo 1917

ESPERANTO

Oficiala organo de UNIVERSALA ESPERANTO-ASOCIO

JARA ABONO	REKLAMO
Ordinara eldono 5.— Frankoj (2.— Sm.)	Reklamo (1 linio al ĉiu spaco) 0.30 Fr. (0.20 Sm.)
Lakta eldono 6.25 Frankoj (2.50 Sm.)	Anonco (1 linio: 10 vortoj) 0.40 Fr. (0.18 Sm.)
Sola politika konto 1.20.— (Ĉi akceptas nur laŭlonge-abonojn.)	Korespondado (1 uskurbo) 0.30 Fr. (0.20 Sm.)
La abonaj homaĝoj de la 1 ^a de ĉiu monato	Dubato: 4 esprtoj 10%: 12 esprtoj 25%: 24 esprtoj 30%

Direktoro: HECTOR HODLER — Redakcejo & Administrejo: 10, rue de la Bourse, GENÈVE (Svisujo)

TEKSTO: La morto de D-ro Zamenhof: Notoj de H. Hodler. Zamenhofaj Paroloj. — Esperantismo: La estonteco de D-ro Zamenhof. Kroniko. Diversaĵoj. Tre la Gastejo. — U. E. A.: Oficiala informilo. Esperanto vivo.

MORTO DE DOKTORO ZAMENHOF

Kun granda ĉagreno ni komunikas al niaj legantoj kaj al la tuta Esperantistaro, ke nia kara Majstro, Doktoro L. L. ZAMENHOF, subite mortis en Varsovio la 14 aprilo 1917.

Telegramo anoncanta la funebran informon aperis en granda nombro de gazetoj, tiel ke multaj Esperantistoj kredeble jam scias pri tiu kaj plej profunda bedaŭro.

nova kruela bato.

La morto de nia Majstro estis konfirmita al ni per speciala telegramo. Pliaj detaloj ankoraŭ mankas.

Al Sinjorino Zamenhof, dolorige frapita, kaj al la tuta familio Zamenhof ni sendas, en la nomo de ĉiuj Esperantistoj, la esprimon de nia tutkora simpatio

extraordinàriament gran i important. Dependrà de vosaltres que el món aconsegueixi una pau estable per molt de temps, i potser per sempre, o que tinguem tan sols un temps de silenci aviat interromput per nous esclats de conflictes entre pobles o fins i tot per noves guerres. Reflexioneu doncs des d'ara mateix i amb molta cura sobre la vostra tasca, perquè ara, quan per ella s'estan sacrificant molts centenars de milers de vides humanes i milions de benestars personals adquirits amb moltes dificultats, tindreu sobre vosaltres una responsabilitat moral molt gran. Tingueu cura, doncs, que la vostra feina no sigui infructuosa, i que en acabar el vostre treball la humanitat pugui dir: no vam suportar l'enorme i terrible sacrifici en va.

Us dedicareu simplement a refer i apedaçar el mapa d'Europa? Decidiu simplement si el tros de terra A ha de pertànyer al poble X i el tros de terra B al poble Y? És cert que aquesta labor l'haureu de fer, però ha de ser una part poc important de les vostres tasques. Guardeu-vos del fet que refer el mapa esdevingui l'essència de la vostra feina, perquè aleshores tot el que fareu no tindrà cap valor, i l'immens sacrifici de sang que la humanitat suporta serà inútil.

Per molt que vulgueu acontentar els pobles, per molt justos que vulgueu ser amb uns i altres, no aconseguireu res refent el mapa, perquè tot allò que li sembli just a un poble sempre ho trobarà injust un altre. Els temps actuals no són com els antics: a cada racó de terra en disputa hi ha treballat i vessat la seva sang no només un poble, sinó també d'altres, i si decidiu que aquest o aquell altre territori ha de pertànyer a aquest o aquell poble, no només no fareu justícia, sinó que tampoc evitau en aquell territori la causa d'una lluita futura. "L'alliberament" que donareu a un o altre territori serà només un sofisma, perquè només voldrà dir que doneu a les persones d'un o altre poble el dret de ser en aquell territori senyors sobre unes altres persones d'altres pobles, que també hi han nascut, treballat i patit, i que també tenen respecte a la seva pàtria els mateixos drets naturals que els nens tenen respecte a la seva mare. És veritat que aquell poble a qui afavoriu cridarà amb entusiasme: "Visquin els diplomàtics", i si aquell poble és majoritari en el territori en qüestió, mitjançant terror silenciarà els altres, i totes les publicacions del món diran que tots els habitants del territori A són molt feliços... però serà mentida, una simple mentida, que el món no entendreà només perquè no els arribarà el lament dels oprimits silenciats amb terror, dels qui al seu país hauran esdevingut estrangers.

Traspasant qualsevol territori als membres d'aquest o d'aquell altre poble cometreu sempre una injustícia contra altres persones que tenen els mateixos drets naturals sobre aquell territori. L'única decisió realment justa que podeu prendre és aquesta: proclamar ben alt i oficialment, amb un acord ferm i amb garanties plenes, la decisió de tots els estats europeus de

seguir aquest principi natural, però malauradament no observat fins ara:

"Tot país pertany moralment i materialment amb els mateixos drets a tots els seus fills."

És a dir, que en la seva vida privada qualsevol ciutadà de qualsevol estat tingui ple dret de parlar aquella llengua o dialecte que vulgui, i de professar la religió que vulgui; que si a les institucions públiques es fa servir una sola llengua, sigui només per una cessió d'una minoria a la majoria per una qüestió d'oportunitat, sense que sigui el tribut humiliant d'un poble sotmès al poble que el domina. Com que el nom que tenen moltes regions i províncies és la causa principal per la qual els habitants d'un determinat origen es veuen com a senyors dels habitants d'un altre origen, els noms de tot estat i província han de tenir no el nom d'un poble, sinó només un nom geogràfic neutre.

El millor seria que, en lloc d'uns quants estats europeus, grans i petits, tinguéssim algun dia uns "Estats Units d'Europa", repartits proporcionalment i geogràficament. Però si encara és massa aviat per parlar d'això, almenys caldria acceptar oficialment, i per part de tothom, el principi exposat, per desfer-nos d'aquest mal enorme, aquesta font inacabable de lluites constants que és la identificació entre país i poble.

Quan el principi citat més amunt sigui sancionat oficialment mitjançant una resolució garantida per tots els estats europeus, desapareixerà la causa principal de les guerres, de les pors recíproques i de les curses armamentistes sense fi, perquè llavors enlloc ningú no podrà tornar a dir que "la pàtria està en perill". Sabem prou bé que les paraules "pàtria en perill" no volen dir que algú vulgui arrencar una part de la nostra pàtria i llançar-la a la mar, o que algú vulgui arrabassar les possessions dels seus habitants; habitualment aquestes paraules volen dir simplement: "Hi ha el perill que, sobre un territori on fins ara la meva gent governava i els altres hi eren només més o menys tolerats, demà potser uns altres se'n faran els amos i nosaltres hi serem amb prou feines els tolerats".

Quan a tota Europa hi hagi una justícia política absoluta, és a dir natural, igual per a tothom i a tot arreu, quan tots els habitants del país siguin plenament iguals en drets moralment i materialment, quan els països ja no tinguin noms de pobles, quan la llengua oficial ja no tingui un tarannà xovinista ni humiliant i ja no existeixin més els pobles amos i els pobles esclaus, aleshores ja no hi haurà causa per a la guerra entre pobles, aleshores cadascú podrà seure tranquil·lament a la seva única veritable, natural, sincerament estimada pàtria, ja no haurà de témer que algú la hi pugui arrabassar, no li caldrà somiar arrabassar-li la pàtria a algú altre.

Sé molt bé que l'odi entre els pobles no desapareixerà de sobte, en un dia, siguin quines siguin les disposicions dels diplomàtics. Però per a això ja hi treballaran després altres persones en privat, mitjançant la predicació, l'educació, el costum, etc.; de vosaltres, els diplomàtics, només espero que ens doneu l'oportunitat de fer-ho. L'odi recíproc entre els diversos pobles de la humanitat no és natural, com no ho seria l'odi recíproc entre les diverses famílies d'un mateix poble. La causa de l'odi tan sols és –a banda del desconeixement i la incomprensió mutus, fàcilment superables– l'existència de pobles opressors i pobles oprimits, l'egoisme cec, l'orgull i la propensió a les calúmnies dels primers, la reacció natural dels darrers. Agermanar persones lliures i iguals en drets és senzill, però no es poden agermanar persones quan unes es veuen a si mateixes com a senyors dels altres per dret.

Si no féssiu res més, si només eliminéssiu els noms gentilicis de països (cosa que es pot fer molt fàcilment), amb això ja faríeu una acció extraordinàriament important, crearíeu un nou capítol de la història d'Europa. Perquè en un país amb un nom neutre la plena igualtat de drets de tots els seus habitants s'assoliria inevitablement, més tard o més d'hora, però en un país amb el nom d'un poble la igualtat no serà mai plena ni duradora, perquè aquest nom infeliç no tan sols donarà raons a les injustícies més innobles entre pobles en els països plurinacionals de l'Europa oriental, sinó que fins i tot en països més civilitzats enterboliran la raó dels ciu-

Vizito al D-ro Zamenhof

Dum monato decembro 1916 trian fojjon mi vojaĝis Polojon kaj en 3-tu milito dnam fojjon mi vizitin nian karan Majstron en Varsovio.

Longa malkano lin suferigis antaŭ kelka tempo, sed nun li jam resaniĝis kaj daŭre kuracas okulojn de sia nova klientaro. Elektive stan ĝimnastan klientaron kaj loĝojon li transdonis al sia filo Adamo kaj mem kulu loĝojon en granda strato Krasniewska ĉe centro de la urbo. Sed la tempo estas nun tre malfacila kaj por ĉiu Varsovia la vivotagado estas ofte vera problemo, ĉar la kotoj altiĝis en terura grado.

Pri tio D-ro Zamenhof nesioj ditis al mi, sed mi ja konstatis la faktojn kaj, kvankam nia Majstro ĉiam preferis kuracigi kaj sendepende perlabori sian vivon per sia okultista profesio, min doloras la impresoj, ke li ne povas nen iam riposi kaj liberigi el profesiaj devoj.

La sano estas ankoraŭ seforta. Je ekscitiĝoj ŝi lacero li ricevas korbatojn kaj spitas malfacile. Estas por mi Esperantistoj ion kontinde, ke la verkaro de nia Majstro ne povas havigi al li merititan pensiojn, kiol al ĉiuj talentaj geniaj aŭtoroj. Ĉar li mem neniam aludas ĉi-tian temon kaj estas delikata nekomerema viro, ni devus men arangi lin indan sinterajtajon por asistado la Nobelan premion, ĝis li ricevos ĝin.

Nek pri tio, nek pri politiko mi parolis kun D-ro Zamenhof, kvankam la nuna stato de Poloj estas trege interesata. Mi nur promesis al li, ke mi ĉiuj laboros en niaj diversaj landoj, por ke la paconfereco stariga liberan Polojon, en kies ĉelburo ni faros venontan Esperanto-kongreson, por eviti al li lacigan vojaĝadon.

Pri kio parolis do nia Majstro? Unue pri ĉiuj ŝidaj samideanoj faliĝintaj en la milito. Kvazasi patron ĉagrenvundis la Doktoron tiuj multnombraj mortoj.

Due pri homaro ĝenerale. La paca genio estas, ke li ne povos plenumi la pli gravan partion de sia devo al homaro, t. e. la klopodo por starigi intergentan liberan fratecon. Ni ja scias, ke nur por tio celo li donis al ni la lingvon, kie suflita por lin famigi kaj igi nin jam tre dankaj.

Je nomo de multaj samideanoj mi lin certigis, ke mi komprenas tion kaj bezonas ĉian genion post la milito por labori laŭ tiu direkto. Multajn homojn pripensigis la terura buĉado. Gravan rolon povos havi D-ro Zamenhof en la rekonstruado de la homa socio. Ni volas, ke li vivu por tio, kaj ni dankas ĉian fidelan edzinon, kiu tiel ame zorgas por deliĝi ĉian vivon.

Al ĉiuj Esperantistaro mi transdonas fratran saluton en la nomo de ĉiuj Esperantistaro. Al ĉiuj gazetoj alportis korajn bondezirojn en la nomo de ĉiuj Esperantistaro.

Edmond Privat.

Esperanto, any XIV, núm. 197 (1) (5-1-1917), p. 9.

tadans més honrats, que mantindran sempre l'opinió i el sentiment que un país pertany només al poble que li dóna el nom, i que tots els altres pobles hi són estrangers. Ni amb la millor voluntat els ciutadans d'aquest país poden acostumar-se a la idea que tots ells formen una nació, perquè per a aquest tipus de nació no existeix cap nom, i aleshores, quan se'ls demana per la seva pertinença, els habitants d'aquest país per manca d'aquesta paraula es veuen obligats a anomenar un poble determinat, i aquesta adscripció constant d'un mateix a un poble particular en lloc d'a la nació comuna alimenta amb força el xovinisme i la manca de pau entre compatriotes.

Resumint tot el que he dit, repeteixo:

Quan després de la guerra es reunixin els diplomàtics, poden fer canvis al mapa d'Europa, però aquesta no ha de ser la seva tasca principal. Aquesta feina ha de ser establir, en nom i sota la garantia dels seus governs, més o menys aquesta mena de lleis:

Cada estat pertany moralment i materialment a tots els seus habitants naturals o naturalitzats, tinguin la llengua, religió o suposat origen que tinguin; cap poble d'un estat no ha de tenir ni més ni menys drets o deures que cap altre.

Cada ciutadà té ple dret a fer servir aquella llengua o dialecte que vulgui, i a professar la religió que vulgui. No

més les institucions públiques que no estiguin destinades especialment a un poble han de fer servir aquella llengua que d'acord entre tots s'accepti com a llengua de l'estat. En aquelles institucions públiques que tinguin un caràcter especialment local es pot fer servir una altra llengua, si no menys de nou de cada deu ciutadans hi estan d'acord. Però la llengua de l'estat o de la ciutat s'ha de veure no com una imposició humiliant de dominants a dominats, sinó com una cessió de la minoria a la majoria per voluntat pròpia per una qüestió d'oportunitat.

Per totes les injustícies comeses en qualsevol país, el govern d'aquest país ha de respondre davant d'un Tribunal Europeu Permanent establert per acord entre tots els estats.

Cap país ni província no ha de dur el nom d'un poble, sinó només noms geogràfics neutres, acceptats per acord entre tots els estats.

Senyors diplomàtics: Després de la guerra terrible i exterminadora, que ha col·locat la humanitat per sota de les bèsties més salvatges, Europa espera de vosaltres la pau. No espera una pacificació temporal, sinó una pau constant, com correspon a la raça humana civilitzada. Però recordeu, recordeu i recordeu que l'únic mitjà per assolir aquesta pau és foragitar d'una vegada per totes la causa principal de la guerra, el residu bàrbar dels temps més antics, d'abans de la civilització, el domini d'uns pobles sobre altres pobles.

BIBLIOGRAFIA

"Al niaj legantoj" (1915). *Esperanto*, 173, p. 1.

"Al samideanoj" (1914). *Pola Esperantisto*, 86, p. 60.

"Ankoraŭ pri poloj kaj hebreej" (1914). *Pola Esperantisto*, 86, p. 60-63.

Cart, Théophile (1915). "Pri la tasko de niaj Naciaj Societoj dum la minlito". *Esperanto*, 175, p. 32.

Chybczyński, L. (1914). "Ĉu devas ekzisti netuŝeblaj temoj por esperantistaj propagandaj presorganoj?" *Pola Esperantisto*, 87, p. 73-76.

"German Government 'News' in Esperanto" (1914). *Daily Chronicle*, 17 de novembre, p. 11.

Eldonantoj, la [Friedrich Ellersiek] (1914). "Kion ni volas". *Internacia Bulteno*, 1, p. 1-2.

"En la hejmo de D-ro Zamenhof" (1915). *The British Esperantist*, 131, p. 201.

"Esperanto en Ruslando" (1917). *La Ondo de Esperanto*, 4-5, p. 36.

Fréchas, A. (1914). "Honto de 'Pola Esperantisto'". *Le Monde Espérantiste*, 6, p. 44.

"La vojaĝo de nia majstro" (1914). *Germana Esperantisto*, 8-10A, p. 113

Lonkopolanski, E. (1914). "Krio pro doloro". *Le Monde Espérantiste*, 6, p. 44.

"Milito!" (1914). *The British Esperantist*, 117, p. 161.

Mudie, Harold B. (1914). *The British Esperantist*, 119, p. 205-206.

Niemojewski, Andrzej (1914a). "Poloj kaj hebreej". *Pola Esperantisto*, 85, p. 45-48.

— (1914b). "Ankoraŭ pri poloj kaj hebreej". *Pola Esperantisto*, 86, p. 60-63.

Privat, Edmont (1914). "Letero el Eŭropo de nia Privat-a Korespondanto". *Amerika Esperantisto*, gener, p. 4-9.

"Regularo de Zamenhofa Federacio" (1917). *Hispana Esperantisto*, 1, p. 6.

"Rusa barbareco" (1914). *Internacia Bulteno*, 4-6, p. 88.

Schulhof, Stanislas (1913). "Skizoj de la historio de Esperanto". *Esperanto*, 159, p. 370-372.

Sweet, Frank H. (1915). "Ĉe la subakvigo de vaporŝipo Lusitania". *The British Esperantist*, 128, p. 147-149.

— (1917). "El la tranĉeoj". *The British Esperantist*, 154, p. 81.

"Tra la gazetaro" (1915). *Esperanto*, 173, p. 9.

Zamenhof, L. L. (1915). "Letero al la diplomatistoj". *The British Esperantist*, 123, p. 51-55.